

ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

На правах рукопису

АНТОНОВИЧ Євген Антонович

**ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Івано-Франківськ — 1997

34
Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Прикарпатському уні

Науковий керівник — доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
СТЕЛЬМАХОВИЧ Мирослав Гнатович

Офіційні опоненти — доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
БУТЕНКО Володимир Григорович;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАСТИР Іван Васильович

Провідна установа — Інститут українознавства Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка

Захист відбудеться 26 . вересня 1997 р. о 10 год. на засіданні
спеціалізованої вченої ради К.09.03.01 у Прикарпатському університеті ім. Василя
Стефаника за адресою: 284000, м. Івано-Франківськ, вул. Тараса Шевченка, 57.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського університету
ім. Василя Стефаника.

Автореферат позіслано • 23 . серпня 1997 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

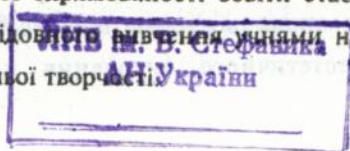

О. РЕГА

А 6 38921

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Примноження матеріального і духовного потенціалу України вимагає ефективного використання естетичних цінностей, здобутків художньої культури, традицій народної творчості. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначає потребу широкого залучення учнівської молоді до освоєння народної художньої творчості з метою розвитку естетичного ставлення до природного, соціального та художнього середовища. Підкреслюється, що молоде покоління має з глибокою відповідальністю ставитися до національних джерел духовності, шанувати та всебічно примножувати прекрасне у повсякденному житті, праці, творчості. Естетичне виховання має сприяти формуванню творчо активної особистості, здатної повноцінно сприймати прекрасне, гармонійне, досконале у житті, природі, мистецтві, жити і творити за законами краси.

Естетичне виховання учнів підліткового віку засобами народного образотворчого мистецтва є актуальною проблемою педагогічної теорії та практики. На необхідність її вирішення вказували дослідники І. А. Зязюн, О. М. Семашко, М. Г. Стельмахович та ін., підкреслюючи, що народне образотворче мистецтво має певні особливості впливу на особистість і тому вимагає відповідної підготовки учнівської молоді. Особливої гостроти зазначена проблема набуває в умовах сьогодення. Адже оновлення змісту і принципів діяльності національної школи України, утвердження демократичних основ організації навчально-виховного процесу зумовили пошук шляхів впливу на естетичну свідомість і діяльність особистості. Удосконалення сучасної шкільної практики вимагає подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних вартостей та національного нігілізму, відірваності освітньо-виховного процесу від джерел народної художньої культури. Зміцнення національної спрямованості освіти стає можливим лише за умови глибокого і послідовного вивчення традицій національної історії, культури, народної художньої творчості України.

У системі педагогічного забезпечення процесу естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва виникло ряд протиріч, які необхідно подолати шляхом оновлення змісту, форм і методів естетико-виховного впливу. Ці протиріччя можна розв'язати на теоретичному і методичному рівні, про що засвідчують праці С. П. Свида, Б. М. Тимківа, І. В. Фічори, В. А. Шпільчака та ін.

Досліджуючи проблему естетичного виховання, педагоги зазначають, що народне образотворче мистецтво може бути впливовим чинником у розвитку учнів різних вікових груп. Адже образна конкретність і емоційна виразність виробів народних майстрів є емоційно сприйнятливою і зрозумілою дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Учням середніх класів етнохудожні цінності передають досвід, необхідний для розвитку уяви, фантазії, окремих способів декоративно-прикладної діяльності у сфері розпису, вишивки, витинанки, різьблення по дереву, кераміки. У юнацькому віці народне образотворче мистецтво впливає на розвиток художніх узагальнень, виявлення філософської заглибленості при осмисленні естетичних явищ.

Увага дослідників зосереджувалася переважно на вивченні проблеми естетичного виховання учнів молодшого і старшого шкільного віку. У педагогічній літературі ще не досить ґрунтовно висвітлено питання естетичного виховання учнів підліткового віку у розрізі нашого дослідження. В результаті, зміст естетичного виховання підлітків визначається без врахування специфіки народного образотворчого мистецтва, інтерпретується спрощено, що не сприяє збагаченню естетичних уявлень і понять учнів. Серед недостатньо визначених залишаються питання організації декоративно-прикладної діяльності учнів середніх класів, використання необхідних форм і методів розвитку емоційно-чуттєвої, оціночної, творчої активності учнів.

Зазначене вище дозволяє підкреслити необхідність дослідження проблеми естетичного виховання підлітків засобами народного

образотворчого мистецтва, обґрунтування педагогічних умов розвитку естетичного сприймання, оцінки, практичної діяльності учнів у сфері народної художньої творчості. Актуальність та недостатнє теоретичне і методичне обґрунтування вказаної проблеми зумовили вибір теми дослідження: «Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва».

Об'єктом дослідження є процес естетичного виховання учнів підліткового віку.

Предметом дослідження виступають педагогічні умови естетичного виховання учнів середніх класів засобами народного образотворчого мистецтва.

Мета дослідження полягає у теоретичній розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

В основу дослідження покладено гіпотезу, згідно з якою естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва набуває ефективного характеру за умов ознайомлення учнів середніх класів з традиціями народного образотворчого мистецтва та організації їх декоративно-прикладної діяльності на основі місцевих традицій народного образотворчого мистецтва.

Відповідно до поставленої мети, об'єкта, предмета і гіпотези визначені наступні завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст і методику вирішення досліджуваної проблеми у теорії та практиці естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

2. Теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити педагогічні умови, що забезпечують ефективний характер естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

3. Розробити методичну систему роботи з естетичного виховання учнів середніх класів засобами народного образотворчого мистецтва.

Методологічну основу дослідження становлять ідеї розвитку національної художньої культури, ціннісної спрямованості та традиційності народного образотворчого мистецтва, теорії пізнання, культурологічного характеру освіти, формування естетичної свідомості.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні праці з теорії навчання і виховання (І. Д. Бех, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинський та ін.), концепція національного виховання (М. Г. Стельмахович, Б. М. Ступарик, В. І. Кононенко та ін.), наукові праці з питань формування в учнів естетичного ставлення до мистецтва (В. Г. Бутенко, Л. Г. Коваль, І. В. Пастир та ін.), розробки з питань використання народного образотворчого мистецтва в естетичному вихованні учнів (П. В. Лосюк, С. П. Свид, Є. І. Сявакко та ін.).

Програма дослідження включала комплекс методів: теоретичний аналіз і узагальнення проблеми шляхом вивчення педагогічної і спеціальної літератури; педагогічні спостереження, бесіди, усне опитування, анкетування; узагальнення передового педагогічного досвіду; ретроспективний аналіз багаторічної практики автора; педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий); аналіз та кількісна обробка результатів дослідження.

Експериментальною базою дослідження було обрано навчальні заклади Прикарпаття: Ворохтянську загальноосвітню школу, Івано-Франківську загальноосвітню школу № 10, Надвірнянську загальноосвітню школу № 1.

Дослідження проводилося у 1980—1997 рр. у чотири етапи.

Перший етап (1980—1984) — визначалася і уточнювалася тема, об'єкт, предмет, мета дослідження, була сформульована гіпотеза, вивчалася і аналізувалася наукова література, розроблена орієнтовна програма і методика вивчення особливостей естетичного розвитку учнів засобами народного образотворчого мистецтва.

Другий етап (1985—1989) — відповідно до програми дослідження здійснювався аналіз змісту та характеру теоретичного і практичного вирішення проблеми естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

Третій етап (1990—1994) — теоретично обґрунтовувалися педагогічні умови естетичного виховання учнів середніх класів засобами народного образотворчого мистецтва, здійснювалася дослідно-експериментальна робота з естетичного виховання учнів у школах Прикарпаття з поглибленим вивченням народного образотворчого мистецтва.

Четвертий етап (1995—1997) — узагальнення результатів, формулювання теоретичних висновків, впровадження програми з естетичного виховання та відповідних рекомендацій у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл Прикарпаття, інших областей України, підготовка навчально-методичних посібників, присвячених організації етнохудожньої освіти і виховання учнівської молоді.

Наукова новизна дослідження полягає у розширенні теоретичних уявлень про естетико-виховні можливості народного образотворчого мистецтва, розробці положень естетичного виховання учнів на основі освоєння народних художніх традицій, в обґрунтуванні педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

Теоретична значимість дослідження полягає у розробці теоретичних аспектів проблеми естетичного виховання учнів підліткового віку засобами народного образотворчого мистецтва, обґрунтуванні методики вивчення народних художніх традицій у школі, у висвітленні перспективних напрямів і форм навчально-виховної роботи школи, спрямованих на активне ознайомлення учнів середніх класів з місцевими традиціями народного образотворчого мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає у розробці критеріїв та визначенні рівнів естетичної розвиненості підлітків у сфері народного

образотворчого мистецтва, впровадженні у навчально-виховний процес методичної системи роботи з естетичного виховання учнів середніх класів у школах з поглибленим теоретичним і практичним вивченням народного образотворчого мистецтва. Автором підготовлено і апробовано у системі шкільної освіти навчальний курс з поглибленого вивчення народного образотворчого мистецтва, розроблено методику естетичного виховання учнів середніх класів, яка ґрунтується на послідовному вивченні традицій етнохудожньої культури Прикарпаття. Основні положення і висновки дисертаційної роботи знайшли відображення у підготовлених автором лекційних курсах, спецсемінарах, програмах, навчальних і методичних посібниках з естетичного виховання, схвалених Міністерством освіти України і рекомендованих для використання у системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Вірогідність наукових положень і висновків дослідження забезпечується теоретичним і методичним обґрунтуванням його вихідних аспектів, критичним аналізом досліджуваної проблеми у теорії і практиці етностетичного виховання, використання комплексу методів науково-педагогічного пошуку, кількісним і якісним аналізом емпіричних даних, позитивними змінами результатів естетичного виховання учнів засобами народного образотворчого мистецтва.

На захист виносяться:

1. Положення, що характеризують естетичне виховання учнів підліткового віку засобами народного образотворчого мистецтва.

2. Педагогічні умови естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

3. Методична система ознайомлення учнів середніх класів з традиціями народного образотворчого мистецтва та організації на їх основі декоративно-прикладної діяльності підлітків.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися у процесі практичної реалізації програми естетичного виховання учнів у

школах Прикарпаття з поглибленим вивченням народного образотворчого мистецтва, написанні у складі авторського колективу низки навчальних посібників з образотворчого мистецтва для загальноосвітньої школи, методичних рекомендацій для вчителів образотворчого мистецтва та студентів художніх факультетів університетів та педагогічних інститутів. Результати дослідження повідомлялись на Міжнародних, Всеукраїнських, регіональних, обласних науково-практичних конференціях і семінарах, отримали позитивні відгуки науковців та працівників освіти.

Особиста участь дисертанта у здобутті наукових результатів полягає у багаторічному самостійному дослідженні теоретичних і методичних аспектів проблеми естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва, проведенні дослідно-експериментальної роботи у школах Прикарпаття, узагальненні власного досвіду викладання образотворчого мистецтва в середніх класах загальноосвітньої школи, а також досвіду підготовки та підвищення кваліфікації вчителів образотворчого мистецтва у системі вузівської та післядипломної освіти, впровадженні наукового пошуку у систему естетичного виховання учнів середньої школи.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, сформульовано гіпотезу та основні завдання дослідження, висвітлено основні етапи експерименту, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значимість дослідження, викладено основні положення, що виносяться на захист, а також відомості про апробацію та впровадження результатів науково-педагогічної роботи.

У першому розділі «Теоретичні основи естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва» розглядаються естетико-виховні можливості народної художньої творчості, визначаються роль і особливості естетичного ставлення учнів різних вікових груп до етнохудожніх цінностей, аналізується досвід використання народного образотворчого мистецтва в естетичному вихованні учнів підліткового віку.

У дослідженні зазначається, що народна художня творчість є особливим типом естетичного освоєння дійсності, має широкі можливості художньо-образного відображення навколишнього середовища, впливу на почуття, смакові уподобання, ціннісні орієнтації та морально-естетичні ідеали особистості. Аналіз філософської, мистецтвознавчої, психологічної та педагогічної літератури дозволив зробити висновок, що народна художня творчість є стійкою і цілісною системою естетичного ставлення до дійсності, характеризується певним типом мислення та традиціями художньо-образного сприймання природи, предметів побуту тощо.

На основі педагогічних міркувань у дослідженні виділено аспекти народної художньої творчості, які набувають особливого значення в освітньо-виховному процесі. До них віднесені естетико-виховні можливості засобів виразності, змісту і функцій народного образотворчого мистецтва. Канонічність художньо-образного відтворення дійсності, синтетичність образної структури, подібність до зразка є тими засобами виразності народного образотворчого мистецтва, що впливають на естетичні почуття. Зміст етнохудожніх цінностей дозволяє акцентувати увагу на внутрішніх аспектах народної художньої творчості, її можливостях у розкритті естетичного ставлення людини до природи, предметів побуту, соціального оточення, творів мистецтва. Згідно з функціональними параметрами, народне образотворче мистецтво може впливати на комунікативну, пізнавальну діяльність, стимулювати творчу активність особистості.

Все вищесказане дає підставу для висновку, що народна художня

творчість є важливим компонентом духовної культури як суспільства в цілому, так і окремої людини. Історичний досвід українського народу знаходить яскраве втілення в етнохудожніх цінностях і традиціях естетичного освоєння дійсності. Це зобов'язує національну школу активно використовувати естетико-виховний потенціал народного образотворчого мистецтва, вчити молоде покоління на прикладах високих духовних традицій і вартостей, що несуть за своїм змістом, формою і функціями прояви прекрасного у житті й мистецтві.

У дисертації підкреслюється, що твори народного образотворчого мистецтва є впливовим чинником естетичного розвитку учнів різних вікових груп. Соціальні та педагогічні умови функціонування народного образотворчого мистецтва покликані сприяти розвитку естетичних почуттів, оціночних суджень, практичних форм і методів взаємодії учнів зі світом прекрасного. У кожному віковому періоді формування духовного світу людини етнохудожні цінності спроможні передавати естетичний досвід. Але зазначений процес має певні особливості. У дошкільному та молодшому шкільному віці народне образотворче мистецтво починає збагачувати духовні уявлення і поняття особистості. Казкові персонажі, фантастичні образи, наповнені творчою уявою народних митців, привертають увагу дітей, викликають живий інтерес, дозволяють у властивій для них формі відчуті і зрозуміти красу природи, людських стосунків тощо. Естетичний розвиток дітей відбувається переважно шляхом ознайомлення із засобами виразності, художніми техніками, які використовують у своїй творчості майстри народного образотворчого мистецтва.

У підлітковому віці ставлення до народного образотворчого мистецтва стає більш усвідомленим, спрямованим на осмислення змістових проявів етнохудожньої творчості. Це стосується того, що характеризує в етнокulturі тривалий процес, який знаходить своє відображення в художній традиції. У дисертаційній роботі наголошується на тому, що

шкільна практика покликана створити необхідні умови для послідовного освоєння учнями середніх класів традицій народної художньої творчості. Емоційно-чуттєві, інтелектуальні, творчі сили підлітків важливо спрямовувати на освоєння змісту художніх традицій у системі етнокультури, а також на оволодіння найважливішими способами і практичними вміннями естетичної діяльності у сфері народного образотворчого мистецтва.

Порівнюючи вікові особливості естетичного ставлення до етнохудожніх цінностей, автор наголошує на тому, що у старшому шкільному віці учні прагнуть до самореалізації у найважливіших видах діяльності. Їм потрібні більш широкі параметри пізнання і творчості, у яких предмет освоєння набував би системного характеру. Народне образотворче мистецтво сприймається старшокласниками як складова частина загальної художньої практики суспільства. Їх цікавлять, зокрема, зв'язки народного образотворчого мистецтва з професійною творчістю художників, можливості взаємозбагачення професійного і народного мистецтва. За таких умов виникає необхідність опанування старшими школярами основними напрямками розвитку народної художньої творчості, здійснення історико-культурного аналізу окремих шкіл фольклорного освоєння дійсності.

Виявлені у процесі дослідження теоретичні матеріали засвідчують, що система естетичного виховання учнів засобами народного образотворчого мистецтва в основі своїй продовжує наслідувати актуалізовані положення, відповідно до яких загальне в етномистецтві має уніфікувати і підкоряти конкретне. Виходячи з подібних міркувань, шкільна практика естетичного виховання продовжує тяжіти до уніфікації змісту і способів художньо-образного освоєння дійсності. Проведений у процесі дослідження аналіз досвіду естетичного виховання учнівської молоді виявив потребу оновлення існуючих теоретичних і методичних підходів з метою посилення

уваги до традиційних форм естетичного освоєння дійсності, всього того змістового, самобутнього, оригінального, що може характеризувати народне образотворче мистецтво України.

У дисертації подано матеріали дослідження, які свідчать, що сучасна практика естетичного виховання ще знаходиться у полоні суто дидактичних і у своїй сутності спрощених технологічних підходів до використання народного образотворчого мистецтва. Найчастіше педагоги і методисти інтерпретують етнохудожню творчість лише як засіб соціалізації особистості, передачі їй певного обсягу знань, умінь і навичок. Питання естетичного виховання, спрямованого на збагачення духовного потенціалу особистості, підготовки учнів до самодетермінації у контексті історико-культурних традицій українського народу, на жаль, ще не знаходять належного висвітлення у педагогічній літературі. Дисертаційний матеріал підтверджує актуальність зазначеної проблеми та необхідність її вирішення у дусі нової філософії освіти, покликаної передусім забезпечити умови повноцінного розвитку особистості, здатної сприймати, високо цінувати і примножувати мистецькі надбання попередніх поколінь.

Поданий у дисертації педагогічний аналіз досвіду використання народного образотворчого мистецтва доводить, що сучасна національна школа не може залишатися у своєму розвитку на рівні косметичного ремонту. Їй потрібні рішучі кроки щодо оновлення змісту і принципів естетичного виховання, які сприятимуть послідовному розкриттю естетико-виховних можливостей українського народного мистецтва як невичерпного джерела високої духовності.

У дослідженні висвітлено основні шляхи використання народного образотворчого мистецтва як засобу розвитку творчих сил учнів, організації їх декоративно-прикладної діяльності. При цьому зазначено, що народне образотворче мистецтво використовується у шкільній практиці переважно як допоміжний засіб впливу на естетичну свідомість, пов'язується з процесом малювання з натури, а не з освоєнням художньо-

образного змісту етнокультурних цінностей. Переважає прагнення методистів до створення загальної системи уроків декоративного малювання, універсалізації народного образотворчого мистецтва у школі, що є протиприродним для цього типу художньої творчості. Зразки народного образотворчого мистецтва використовуються на заняттях переважно з дидактичною метою, для освоєння учнями прийомів стилізації. Шкільна практика по суті ігнорує традиційність народного образотворчого мистецтва, висуваючи перед учнями часом непомірно важкі творчі завдання. При цьому має місце спроба підмінити творчий метод народного образотворчого мистецтва методами роботи індивідуальних художників. Учні середніх класів пропонується поверхова характеристика основних видів народної художньої творчості, яка не передбачає аналізу її художньо-образного змісту.

Автором дослідження зроблено висновки про те, що використання народного образотворчого мистецтва на уроках декоративного малювання не може зводитися до опосередкованої участі у процесі стилізації. Запропонована вченими-педагогам система навчання основам декоративної композиції недооцінює тісний зв'язок декоративно-прикладної творчості учнів з народним образотворчим мистецтвом. Вчителі підходять до організації декоративно-прикладної діяльності підлітків з позицій значних для декоративно-прикладної творчості індивідуальних художників, які спираються на теорію станкових форм живопису, графіки, скульптури. У дослідженні наголошується на необхідності того, щоб замість універсальної системи організації декоративно-прикладної діяльності учнів поширювалася практика освоєння місцевих художньо-образних і ремісничих традицій народного образотворчого мистецтва конкретних регіонів України.

У другому розділі «Педагогічні умови естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва» обґрунтовується необхідність ознайомлення учнів з традиціями народного образотворчого

мистецтва у школі, аналізуються принципи організації декоративно-прикладної діяльності школярів на основі місцевих традицій народного образотворчого мистецтва.

У дисертації підкреслюється, що при побудові шкільної системи естетичного виховання не можна нехтувати специфікою народного образотворчого мистецтва як особливого типу художньої творчості. Адже вона зберігає відвічні властивості праці за законами краси, що репрезентує родову сутність народного мистецтва. Це концептуальне положення покладено в основу побудови ефективної системи естетико-виховного впливу у процесі вивчення народного образотворчого мистецтва у школі. Виходячи з розуміння родової сутності народного образотворчого мистецтва, у дисертації розкривається сутність змістового підходу до вивчення етнохудожніх традицій, аналізуються особливості осмислення цього принципу у педагогічній теорії і практиці.

Проаналізований у процесі дослідження матеріал дозволяє зробити висновок, що народне образотворче мистецтво має бути освоєне у школі не лише з позицій виконавської майстерності, а передусім з врахуванням його художньо-образного змісту. Ознайомлення учнів середніх класів з етнохудожніми цінностями важливо здійснювати на художньо-образних і ремісничих традиціях цього типу творчості, і не лиш у плані формотворчої досконалості виробів, але й щодо повноти розкриття змісту духовної культури.

Змістовий підхід до вивчення традицій народного образотворчого мистецтва у школі є свідченням того, що педагогічній практиці пропонується основлена за характером вирішення завдань естетичного виховання методична система. Концептуальною основою цієї системи є розуміння народного образотворчого мистецтва як повноцінного засобу впливу на естетичну свідомість. У виховному процесі етнохудожні цінності покликані реалізувати властиві їм функції, збагачувати підлітків своїм змістом, розвивати естетичну активність і художню творчість.

У дисертації розкриваються широкі можливості уроків образотворчого мистецтва для ознайомлення учнів з етнохудожніми традиціями українського народу. Доведено, що ці можливості набувають реального характеру лише за умов, коли освітньо-виховна робота передбачає системне розв'язання завдань збагачення понять і уявлень підлітків про традиційне народне мистецтво рідного краю та організації на цій основі декоративно-прикладної діяльності. За таких умов шкільні заняття з образотворчого мистецтва переростають в особливу форму входження учнівської молоді у світ народних художніх традицій, відкривають перспективу самостійного їх впровадження у практику сьогодення.

Отже, на уроках образотворчого мистецтва важливо створювати умови, які допомагали б підліткам у повноцінному освоєнні етнохудожніх традицій. Педагогічні умови мають забезпечувати ціннісне забарвлення освітньо-виховного впливу вчителя, його орієнтацію на глибоке і змістовне розкриття естетичної виразності, закономірностей та функцій народного образотворчого мистецтва. Передані у такий спосіб естетичні знання поєднуються з декоративно-прикладною діяльністю учнів середніх класів, сприяють втіленню місцевих народних художніх традицій у повсякденному житті і творчості.

У третьому розділі «Експериментальне дослідження педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва» аналізуються рівні естетичної розвиненості учнів підліткового віку на матеріалі народного образотворчого мистецтва, висвітлюється зміст і результати експериментальної роботи з естетичного виховання учнів 5—7 класів засобами народного образотворчого мистецтва.

Для визначення естетичної розвиненості учнів середніх класів у сфері народного образотворчого мистецтва у дослідженні обґрунтовано відповідну систему критеріїв та показників. У процесі педагогічного аналізу автор спирався на критерії розвиненості естетичного сприймання, естетичної оцінки, естетичної діяльності учнів. Використання зазначених

критеріїв дозволило охарактеризувати стан естетичної підготовки учнів середніх класів до духовно-практичної взаємодії зі світом народного образотворчого мистецтва, вміння самостійно сприймати і оцінювати фольклорні твори, використовувати практичний досвід декоративно-прикладної діяльності.

У дисертації дається аналіз основних рівнів естетичної розвиненості підлітків у сфері народного образотворчого мистецтва. Зазначається, зокрема, що більша частина учнів (40,5% з числа обстежених) виявляє низький рівень естетичної підготовки, орієнтується переважно на прагматичний підхід до використання фольклорних творів у повсякденному житті. Інша група підлітків (38,1%) орієнтується на аналітичне освоєння творів етномистецтва, віддаючи перевагу понятійному осмисленню й оцінці художніх явищ. І лише незначна частина учнів (21,4%), що навчається у середніх класах, виявляє здатність у відповідності з основними вимогами освоювати і практично втілювати естетичний досвід у галузі етнскультури.

Завдання дисертаційного дослідження полягало в експериментальному вивченні педагогічних умов естетичного виховання учнів підліткового віку засобами народного образотворчого мистецтва. З цією метою в Івано-Франківській загальноосвітній школі № 10 автором було проведено формуючий експеримент, у якому взяли участь учні 5—7 класів. Були визначені експериментальні і контрольні класи, що дало можливість після завершення експериментальної роботи здійснити порівняльний аналіз результатів естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

Дослідницька робота передбачала експериментальне вивчення педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами окремих видів народного образотворчого мистецтва, а також апробацію педагогічних умов естетичного виховання учнів середніх класів у процесі поглибленого теоретичного і практичного вивчення образотворчого мистецтва у школі.

Для експериментального вивчення педагогічних умов естетичного виховання учнів підліткового віку засобами окремих видів народного образотворчого мистецтва автором дослідження було взято за основу традиційні для Прикарпаття види народних художніх промислів. До них було віднесено художній текстиль, гончарне мистецтво, розпис писанок, художню обробку дерева та ін.

Художній текстиль, як вид народного образотворчого мистецтва, має широкі можливості естетико-виховного впливу на учнів. Завдання формуючого експерименту полягало у тому, щоб ознайомити учнів середніх класів з традиціями цього виду народної художньої творчості і на цій основі залучити їх до занять художньою вишивкою у школі і в сім'ї. Дисертатнттом були розроблені і апробовані педагогічні умови естетичного виховання підлітків засобами художнього текстилю.

Традиційним для Прикарпаття є гончарне мистецтво. І тому в процесі експериментальної роботи важливо було перевірити педагогічні умови, за яких учні середніх класів мали б можливість послідовно збагачувати свій естетичний досвід і використовувати набуті знання у процесі декоративно-прикладної діяльності. Автором дослідження обгрунтовані й експериментально перевірені такі педагогічні умови, як ознайомлення учнів із традиціями художньої виразності гончарного мистецтва Прикарпаття; збагачення їх понять і уявлень про зміст та функціональні традиції гончарної творчості народних майстрів Прикарпаття; оволодіння підлітками уміннями й навичками досягнення художньої виразності, втілення змістових традицій, використання функціональних можливостей гончарного мистецтва у процесі декоративно-прикладної діяльності.

Художня обробка дерева є одним із розповсюджених на Прикарпатті видів декоративно-прикладної творчості. У процесі формуючого експерименту важливо було перевірити ефективність педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами художньої обробки дерева,

сутність яких полягала в тому, щоб традиції цього виду народних художніх промислів були зрозумілими учням і сприяли послідовному їх залученню до занять художнім різьбленням по дереву.

У процесі формуючого експерименту було апробовано також педагогічні умови, що дозволяють збагачувати художні знання і організовувати декоративно-прикладну діяльність учнів із врахуванням традицій розпису писанок. Автор дослідження прагнув довести учням, що естетична діяльність народних майстрів писанкарства є невичерпним джерелом духовного пошуку і збагачення особистості. У процесі розробки основних принципів і форм використання розпису гуцульських писанок в освітньо-виховному процесі школи були визначені як зміст, так і основні етапи розкриття естетичних можливостей цього виду мистецтва.

Важливе місце у народній художній творчості Прикарпаття займає вертеп, який є традиційним видом українського лялькового театру. Дія вертепу відбувається у двоповерхових переносних вертепних скриньках, які за традицією виготовляють до різдвяних свят. За своїм змістом і характером передачі естетичного досвіду вертеп заслуговує на увагу і тому був включений до програми формуючого експерименту. Автором дослідження розроблено і апробовано педагогічні умови використання українського народного вертепу у процесі естетичного виховання учнів середніх класів.

Завдання експериментальної роботи полягало також у тому, щоб апробувати зазначені педагогічні умови у процесі поглибленого теоретичного і практичного вивчення образотворчого мистецтва в школі. З цією метою дисертантом була проведена робота над визначенням змісту і методики проведення занять із народного образотворчого мистецтва у 5—7 класах загальноосвітньої школи. Автор дослідження брав безпосередню участь у розробці програми та методичних рекомендацій для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням образотворчого мистецтва, затверджених Міністерством освіти України. У процесі

експериментального впровадження зазначеної програми в Івано-Франківській загальноосвітній школі № 10 дисертантом були апробовані педагогічні умови естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва.

Експериментальна робота здійснювалася впродовж багатьох років, що дало можливість переконатися в ефективності і результативності визначених педагогічних умов естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва. Наводимо порівняльний аналіз рівнів естетичної розвиненості учнів підліткового віку у сфері народного образотворчого мистецтва.

Динаміка естетичної розвиненості підлітків у сфері народного образотворчого мистецтва (Показники подано в відсотках)

Рівні естетичної розвиненості	5-й клас		6-й клас		7-й клас		Середній показник	
	екс.	контр.	екс.	контр.	екс.	контр.	екс.	контр.
Високий	32,6	16,7	33,3	22,7	38,8	27,1	34,9	22,2
Середній	54,2	32,4	59,9	39,1	61,2	42,1	58,4	39,8
Низький	13,2	50,9	6,8	38,2	—	30,8	6,7	39,9

На прикладі експериментальних і контрольних класів бачимо, що в естетичному розвитку учнів підліткового віку у сфері народного образотворчого мистецтва відбулися якісні й кількісні зміни. Зокрема, до високого рівня естетичної розвиненості було віднесено 34,9 відсотка учнів (у порівнянні з контрольним класом, де кількісний показник складає 22,2 відсотка). Характерними показниками естетичного розвитку цієї групи учнів є те, що вони успішно опанували необхідним досвідом сприймання і оцінки народного образотворчого мистецтва, вміло використовують набуті знання, уміння і навички у процесі декоративно-прикладної діяльності. Не менш суттєвим показником формуючого експерименту є те, що 58,4% учнів виявили середній рівень естетичної розвиненості у сфері народного мистецтва (у порівнянні з контрольним класом, де показник складає лише 39,8%). Реалізація програми формуючого експерименту позитивно вплинула

на розвиток естетичної свідомості учнів, допомога їм у використанні практичних умінь і навичок у сфері народного образотворчого мистецтва. Лише незначна частина учнів середніх класів залишилася на низькому рівні естетичної розвиненості, їх кількість складає 6,7%. Отже, цей показник у порівнянні з контрольним класом є значно кращим. Пояснити наявність низького рівня естетичної підготовки цієї частини школярів можна передусім індивідуальними особливостями, а також виявленням упередженого ставлення до народної культури і мистецтва в цілому.

У висновках підведено підсумки дослідження, визначено теоретичну і практичну цінність отриманих результатів, намічено перспективи подальшої розробки проблеми естетичного виховання учнів засобами народного образотворчого мистецтва.

1. В умовах розбудови української національної культури й освіти виключно важливого значення набуває використання естетико-виховних можливостей народного образотворчого мистецтва. Його естетична виразність, глибокий духовний зміст та поліфункціональність покликані сприяти передачі естетичного досвіду попередніх поколінь, формувати в учнів здатність сприймати, оцінювати та примножувати культурні традиції українського народу.

2. Твори народного образотворчого мистецтва забезпечують потреби комунікативного, пізнавального, творчого характеру. Це вимагає від учнів підліткового віку відповідної підготовки до духовно-практичної взаємодії зі світом етнокультурних цінностей, вміння самостійно сприймати й оцінювати художні надбання старших поколінь. Проте значна частина учнів виявляє низький рівень естетичної розвиненості у сфері народного образотворчого мистецтва, що негативно позначається на практичному освоєнні ними традиційних в українській культурі етнохудожніх цінностей.

3. У створенні необхідних умов для повноцінного сприймання, оцінки і практичного використання учнями середніх класів народного образотворчого мистецтва особлива роль належить загальноосвітній школі,

яка покликана збагачувати досвід учнів знаннями, уміннями і навичками у сфері етнокультури, знайомити їх з найважливішими формами художньо-образного відображення дійсності.

4. Поширені серед вчителів погляди на універсальність процесу ознайомлення підлітків з народним образотворчим мистецтвом, виявлення суто ремісничих орієнтацій у практиці художньої підготовки не сприяють ефективному вирішенню проблеми естетичного виховання учнів засобами народного образотворчого мистецтва. Все це вказує на потребу оновлення методичної системи етностетичного виховання учнів у школі.

5. Народне образотворче мистецтво має бути представлене у шкільній практиці як самостійний вид художньо-образного відображення дійсності, в основі якого лежать народні традиції, як засіб збагачення духовного зв'язку підлітків з рідною природою, історичним досвідом національної культури.

6. З погляду ефективного розв'язання проблеми естетичного виховання учнів підліткового віку найбільший інтерес становить питання спрямованості художньої освіти на ознайомлення школярів з традиціями народного образотворчого мистецтва та організації на цій основі декоративно-прикладної діяльності.

7. Системне використання естетико-виховних можливостей народного образотворчого мистецтва передбачає активне звернення шкільної практики до традиційних видів народних художніх промислів, зокрема, художнього текстилю, гончарного мистецтва, розпису писанок, художньої обробки дерева тощо.

8. Методична система естетичного виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва, апробована у процесі експериментальної роботи, засвідчила доцільність поетапного ознайомлення учнів з традиціями виразності, змістовими, а також функціональними традиціями окремих видів народної художньої творчості.

9. Експериментальне вивчення педагогічних умов естетичного

виховання учнів середніх класів підтвердило ефективність навчальної роботи, спрямованої на оволодіння підлітками уміннями і навичками передачі естетичної виразності, розкриття змістових традицій, використання функціональних можливостей виробів у процесі декоративно-прикладної діяльності.

Науково-педагогічне дослідження дозволило отримати дані, що мають теоретичне й практичне значення, можуть бути використані у практиці шкільної освіти й естетичного виховання учнів підліткового віку. Проведена теоретична і експериментальна робота дозволила вирішити лише частину питань зазначеної проблеми. Подальше її вивчення може бути пов'язане з обґрунтуванням системи використання окремих видів народної художньої творчості різних регіонів України в естетичному вихованні учнів.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Конспект лекцій. — Ч. VIII. — К.: РУМК МО України, 1991. — 96 с. (у співавт.).
2. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Конспект лекцій. — Ч. IX. — К.: РУМК МО України, 1991. — 72 с. (у співавт.).
3. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Конспект лекцій. — Ч. X. — К.: РУМК МО України, 1991. — 120 с. (у співавт.).
4. Декоративно-прикладне мистецтво: Навч. посібник. — Львів: Світ, 1993. — 272 с. (у співавт.).
5. Педагогічне керівництво декоративно-прикладною діяльністю школярів: Навч. посібник. — К.: ВІПОЛ, 1995. — 116 с.
6. Програми для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням образотворчого мистецтва та архітектури в I—XI класах. — К.: Рад. шк., 1990. — 88 с. (у співавт.).

7. Поглиблене вивчення образотворчого мистецтва у 1–6 класах: Методичні рекомендації. — К.: Рад. шк., 1990. — 54 с. (у спіавт.).

8. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Методичні рекомендації. — Ч. IV. — К.: РУМК МО України, 1990. — 68 с. (у спіавт.).

9. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Методичні рекомендації. — Ч. VI. — К.: РУМК МО України, 1991. — 60 с. (у спіавт.).

10. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Методичні рекомендації. — Ч. VII. — К.: РУМК МО України, 1991. — 60 с. (у спіавт.).

11. Відродження старовинного народного театру // Театр у школі: Кн. для вчителя. — К.: Рад. шк., 1990. — С. 80–99 (у спіавт.).

12. Гуцульське народне мистецтво у школах Прикарпаття // Гуцульщина: Перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. — Івано-Франківськ, 1994. — С. 135–136.

13. Народне мистецтво як самостійний вид художньої культури // Культура і освіта. Проблеми, пошуки, творчі знахідки: Збірник статей. — Вінниця, 1995. — С. 177–178.

14. Українське народне мистецтво в школах з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва // Актуальные проблемы художественно-эстетического воспитания: Сборник статей. — Измаил, 1995. — С. 32–35.

15. Поглиблене вивчення образотворчого мистецтва в школах Прикарпаття // Джерела: Науково-методичний вісник. — 1996. — № 3. — С. 41–46 (у спіавт.).

16. Народное искусство в школах Прикарпатья // Народное искусство и современная культура. Проблемы сохранения и развития традиций: Материалы Международной научно-творческой конференции. — М.: АХ СССР, 1991. — С. 355–362.

17. Эстетическое воспитание учащихся средствами народного

декоративно-прикладного мистецтва в школах с углубленным изучением изобразительного искусства // Целостный процесс эстетического развития личности: Тезисы докладов на Всесоюзном научно-практическом семинаре. — М.: АПН СССР, 1989. — С. 324—325.

18. Народное искусство как основа эстетического воспитания учащихся (на материале школ Украины с углубленным изучением изобразительного искусства) // Нравственно-эстетическое воспитание молодежи средствами искусства: Тезисы Всесоюзного научно-практического семинара. — М.: АПН СССР, 1990. — С. 69—70.

19. Методика эстетического воспитания учащихся школ Прикарпатья с углубленным изучением народного изобразительного искусства // Актуальные проблемы эстетического воспитания в СССР: Сборник тезисов докладов. — М.: АПН СССР, 1990. — С. 32—34.

20. Оптимизация изобразительной деятельности учащихся средних классов // Формирование эстетического отношения к искусству: Материалы Международной конференции. — М.: АПН СССР, 1991. — С. 170—173 (у співавт.).

21. Народне мистецтво в художній освіті школярів (на матеріалі шкіл Прикарпаття з поглибленим вивченням образотворчого мистецтва) // Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості: Матеріали обласної науково-практичної конференції. — Івано-Франківськ, 1995. — С. 117—119.

22. Завдання національного виховання молоді засобами народного мистецтва в матеріалах Першого Українського Педагогічного конгресу // Гончарівські читання. Регрес і регенерація в народному мистецтві: Тези Міжнародної науково-практичної конференції. — К.: НАН України, 1996. — С. 8.

23. С. Русова про народне мистецтво як засіб розвитку творчих здібностей // Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополька: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Івано-Франківськ: Прикарпатський університет, 1996. — С. 168.

ANNOTATION

Antonovych Y. A. Aesthetic education of juveniles by means of folk decorative arts.

The dissertation for a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 — Theory and History of Pedagogics.

Precarpathian Vasyl Stefanyk University, Ivano-Frankivsk, 1997.

The scientific work dealing with the problem of the aesthetic education of juveniles by means of folk decorative arts is defended. Pedagogical conditions and methodological system which provide for introducing schoolchildren to the most important kinds of folk handicrafts of Precarpathia are theoretically grounded and experimentally confirmed.

АННОТАЦИЯ

Антонович Е. А. Эстетическое воспитание подростков средствами народного изобразительного искусства.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — теория и история педагогики. Прикарпатский университет им. Василия Стефаника, Ивано-Франковск, 1997.

Защищается научная работа, в которой рассматривается проблема эстетического воспитания подростков средствами народного изобразительного искусства. Теоретически обоснованы и экспериментально подтверждены педагогические условия и методическая система, обеспечивающие приобщение школьников к основным видам народных художественных промыслов Прикарпатья.

Ключові слова: народне образотворче мистецтво, художні традиції, декоративно-прикладна діяльність.

Зам. 397 тир. 100

Підписано до друку 22.03.1997, формат паперу 60x84 1/16,
об'єм - 4,9 др. арк.

Відділ оперативної поліграфії обласного управління статистики,
м. Івано-Франківськ, вул. Василянок, 6

172282

AB 38.421

AB 38.421